

ABLAK A MÚLTRA – AZ ARCHEON INTERREG PROJEKT

CSAPLÁROS ANDREA¹

Magyar Régészet 15. évf. (2025) 2. szám, pp. 68–74.

Az Interreg AT–HU ArcheON projekt érintett térsége – Dél-Burgenland és Vas vármegye területe – történelmi és régészeti értékekben az egyik leggazdagabb régió. Ez a terület, amelyet immáron egy évszázada államhatár oszt ketté, korábban egységes, közös térség volt, már a neolitikum óta. A régészeti értékek feldolgozásánál sokszor nem vették figyelembe az egykori területi összefüggéseket, a közös teritóriumot, és nem minden régészeti lelőhelyet dolgoztak fel a határon átnyúló együttműködés keretében. Annak érdekében, hogy ezt a történelmileg kialakult, de ma egy országhatár által kettévágott egységet megjeleníthessük, a nagyközönség számára ismertté tehessük, és közös turisztikai kínálatot alakíthassunk ki, a muzeológiai és turisztikai partnerek határon átnyúló együttműködésére volt szükség. Ebben a projektben a közös történelmi és régészeti értékek turisztikai szempontból láthatóvá, érzékelhetővé tétele volt a megvalósítási cél. A projekt- és stratégiai partnerek meglévő szerteágazó tudásukat ötvözve közös módszertani kézikönyvet fejlesztettek ki. Ennek felhasználásával régészeti feltárások történtek a projekt-térség hat jelentős ásatási lelőhelyén, amelyet aztán tudományos módszerrel feldolgoztak. Ezek közül öt régészeti helyszínen turisztikai infópontok létesültek. A bilaterális tudományos munkacsoport értékelte a szakmai munkát, amely egy hosszú távú együttműködést eredményezett (http://www.savariamuseum.hu/Aktualis/ArcheON/Az_ArcheOn_projekt.html).

Négy vezető partner dolgozott együtt a projektben: a Savaria Múzeum, a Landesmuseum Burgenland, a Savaria Turizmus Nonprofit Kft. és a Tourismusverband Südburgenland. A munkánkat stratégiai partnerek is segítették: a bécsi Univerzität Wien Institut für Urgeschichte und Historische Archäologie, a grazi Universalmuseum Joanneum, Römerstadt Carnuntum, a győri Rómer Flóris Művészeti és Történelmi Múzeum, a zalaegerszegi Göcseji Múzeum, a Magyar Nemzeti Múzeum és a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Régészeti Intézete.

A régészeti ásatások területe a burgenlandi Oberwart (Felsőőr) járás keleti részén, Vas vármegyének pedig a nyugati részén, tehát az osztrák–magyar államhatár két oldalán fekszik, és a határ 1921-es meghúzásáig Vas vármegye közigazgatása alá tartozott.

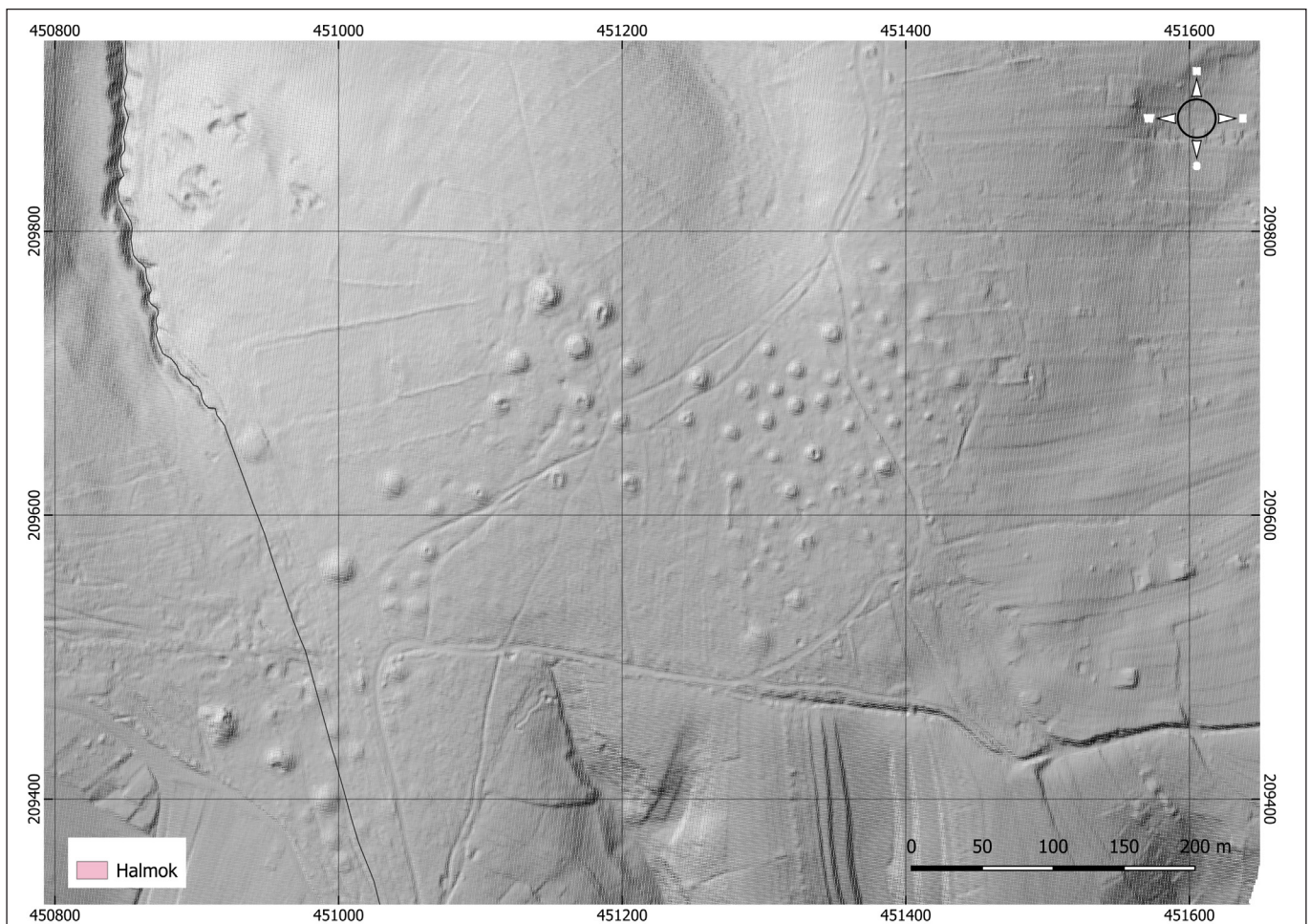
Az emberi élet tevékenységének nyomai ezen a területen a neolitikum óta minden történelmi korszakban megfigyelhetők. A régészeti feltárások a projektben hat különálló ásatásra terjedtek ki: háromra Magyarországon (Szombathely, Dozmat, Sé), és háromra Ausztriában (Burg, Schandorf, Große Plischa). Az ásatásokat 2019 és 2021 között végezték. 2019-ben a szombathelyi Járdányi Paulovics István Romkertben található úgynevezett Mercurius-templom területén, valamint Ausztriában Weiden bei Rechnitz településen, a Große Plischa gerincén, ahol elszórta bronzkori kerámialeletek kerültek elő. 2020-ban a hétezer éves séi körárokrendszer és a dozmati római kori vízvezeték kutatása került fókuszba. Ugyanabban az évben a régészek először kutattak a Hannersdorf településen található, 7500 éves Burgban elterülő középkori várkomplexum (Hausberg) területén; 2021-ben a schandorfi halomsírmezőben kutattak meg egy halomsírt. A feltárásokat úgy szerveztük meg, hogy az érdeklődő közönség számára, valamint a diákoknak – múzeumpedagógiai órák keretében – gyakorlati hozzáférést és tudományos előadásokat biztosítottunk, amelyek ismertették a munka technikai lépéseit és bemutatták az első kutatási eredményeket is. A projekt tudományos eredményeit vándorkiállítás és kiadvány összegezte (POLSTER 2022).

¹ Múzeumigazgató, Savaria Múzeum. E-mail: csaplaros.andrea@savariamuseum.hu

HAT ÁSATÁS AZ ARCHEON PROJEKT KERETÉBEN: HAT ABLAK A MÚLTBA. A MAGYAR–OSZTRÁK HATÁRTÉRSÉG KÖZÖS RÉGÉSZETI ÉRTÉKEI²

1. Hallstatt-kori halomsír a schandorfi halomsírmezőn

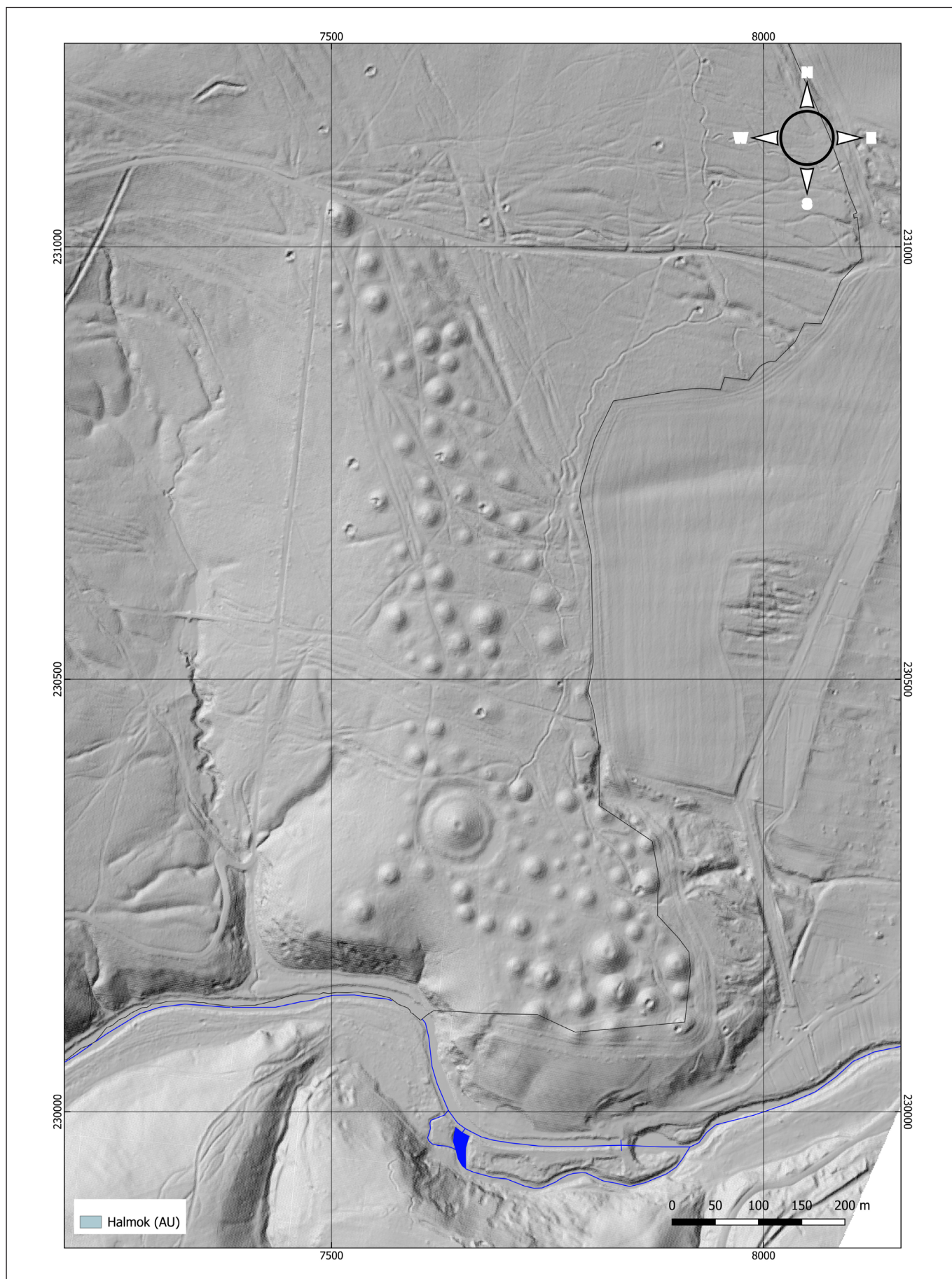
Az ausztriai Burg (Pinkaóvár) és Schandorf (Csém), valamint a magyarországi Vaskeresztes határában európai jelentőségű halomsírmező terül el. A tudósok már a 19. század második felében foglalkoztak ezekkel a sírokkal; erről számolt be Rómer Flóris 1876-ban, a 8. Nemzetközi Antropológiai és Prehистorikus Régészeti Kongresszuson. A Landesmuseum Burgenlandnak – az 1980-as évek kutatásai alapján – legalább 232 sírhalmot sikerült regisztrálnia, amelyek datálását a korai vaskorszaktól a római korig határozták meg. Az azóta készült légi lézerszkennelés (*airborne laserscanning*, ALS) adatai ismét fokozott tudományos érdeklődés tárgyává tették a halomsírmezőt (1–2. kép).

1. kép. Halomsírmező Vaskeresztesen (fotó: ArchaeoJedi)

Az ArcheON-projekt során a 2021-es ásatásra kiválasztott halomsír az I. halomsírcsoport északnyugati végén található. A halom feltöltéséből a középső neolitikumba (lengyeli kultúra, Kr. e. 5000–4300) és a bronzkorba sorolható szórvány leletanyag került elő. Hasonló megfigyelés történt 1933-ban a 41. halom kutatásánál is. Feltételezhetően a sírhalom feltöltéséhez az anyagot korábbi őskori települések helyéről hozták, ami a terület évezredes betelepődését jelzi. A sírkamra leletei egy eredetileg késő vaskori temetkezésre utalnak, de a sírkamra lezárása után további két, stratigráfiailag elkülöníthető, későbbi temetkezésre utaló jelenséget is dokumentáltak az osztrák kollégák.

² A POLSTER (2022) által tárgyalt sorrendben.

2. kép. Halomsírműző Schandorfnál (fotó: ArchaeoJedi)

2. A Große Plischa, azaz a Nagy-Tarkó őskori leletei

A Große Plischa (Nagy-Tarkó) egy hegygerinc Weiden bei Rechnitz (Bándol) községben, Oberwart (Felsőőr) járásban. A fennsík déli részén erődítményszerű építmény található, amely az egész hegyhátat átfogja. A 2012-ben először légifelvételen rögzített lelőhelyről 2017-ben jelentették az első késő bronzkori kerámialeleteket. 2019 szeptembere és októbere között két szelvényt vizsgáltak a fennsík területén az ArchaeoJedi ásatási cég kollégái a Landesmuseum Burgenland megbízásából. A feltárt területekről számos kerámia-töredék került elő szórványosan, amelyek a legtöbb esetben a késő bronzkortól a korai vaskorig terjedő időszakból származnak. A Große Plischa közelében a Velem–Szent Vid és a Schlaining, Bernstein vagy Redlschlag lelőhelyek térsége az ércet kereső ember számára vonzó lehetett, itteni letelepedése könnyen elképzelhető. Ennek az elméletnek az alátámasztására azonban még mindig hiányoznak az érdemi kutatási eredmények.

3. Sé, Malomi-dűlő

A Malomi-dűlőben terül el a Kárpát-medence egyik legfontosabb újkőkori lelőhelye. A leletek a késő neolitikumra és a kora rézkorra datálható lengyeli kultúra népességéhez köthetők. Korábban több régészeti ásatás zajlott ezen a területen, valamint számos kutatást folytattak ehhez a kultúrához kapcsolódóan. Az ArcheON projekt keretében 2020-ban végeztek itt tudományos célú ásatásokat, amelyek nemcsak a lelőhely és a leletanyag gazdagságát mutatták, hanem a kutatási lehetőségek továbbgondolását is eredményezték (3–4. kép).

3. kép. Ásatási felvétel a séi feltárás közben
(fotó: Kolonits László)

4. kép. A lengyeli kultúrához kapcsolható körárok Sében
(fotó: Savaria Múzeum)

4. A Járdányi Paulovics István Romkertben található úgynevezett Mercurius-templom

A szakrális leletegyüttes a gyengébb minőségű köemlékei ellenére is kiemelkedő jelentőségű, bár az ArcheON projektben folytatott kutatások alapján nem egyértelműen köthető az épület Mercurius istenhez. Az Umgangstempel valószínűsítése sem térben, sem időben nem helytálló, ahogyan a Hajnóczi-féle háromhajós rekonstrukció is önkényesen kezeli az ásatási eredményeket, amelyek alapján nem látszik igazoltnak a korábbi kutatás során a Mercurius-szentélynek nevezett épület szentély funkciója, a maradványok sokkal inkább egy többször átépített lakóépületre emlékeztetnek (5. kép).

5. kép. A Mercurius-szentély az ásatás megkezdése előtt
(fotó: ArchaeoJedi)

Az itt talált szakrális leletegyüttes lehetett akár egy házi szentély része, vagy a helytartói palota építésekor elbontott, a közelben álló szentélyből ide hozott tárgyak csoportja. A további kutatás a helyszíni adottságok miatt sok új eredményt már nem hozhat, esetleg az útkereszteződés burkolt utcáinak átvágása tisztázhat kronológiai kérdéseket.

5. Savaria vízvezetéke – Dozmati ásatások

A Kr. u. 1. század közepén Claudius császár alapította meg Colonia Claudia Savaria városát, a Borostyánkő út mentén, a XV. Apollinaris légió veteránjai számára. A település Hadrianus császár idején élte egyik virágkorát, ekkor épült ki a csatornahálózat, az utcák bazaltkő burkolata, valamint a friss vizet szállító, húsz kilométer hosszú vízvezeték. A vezeték az Arany-patak vonalát követve széles ívben kanyarodik Bucsutól Dozmat felé. A Dozmatot átszelő dombvonulat alsó részében haladó *aquaeductus* viszonylag hosszú szakasza bukkant napvilágra a víztározó építésekor (6. kép). A feltárás során kiderült, hogy a sárgásfehér habarcsba rakott, kloritpalából készült csatorna még ma is (!) szerepet játszik a környék vízháztartásában, megbolygatása komoly hidrológiai problémákat okozott, a folyamatos vízbetörés miatt teljes körű feltárássra és dokumentálásra nem is volt lehetőség.

6. kép. Római vízvezeték Dozmat mellett (fotó: VasiDrón)

6. Burg erődítményei

A burgi erődítésrendszer mintegy 3,6 hektáros területe a Csaterberg/Eisenberg-hegység északi lábánál található. A lelőhely eddigi tudományos vizsgálata egy 1935-ös leletjelentéstől eltekintve néhány kutatási szelvény feltárássá korlátozódott az 1950-es években, amelyek arra utalnak, hogy a területet a Kr. e. 3. évezredtől a Kr. u. 15. századig használták. Az ArcheON projekt keretében zajlott feltárás révén az 1950-es évek óta először sikerült közelebbről megvilágítani a burgi komplexum középkori településfejlődésének történetét. A késő középkorban épülhetett a burgi vár középkori szakasza, amelyet valószínűleg egy – az ásatási leletekkel alig igazolható – földből készült fa előderődítményre építettek egy olyan helyen, amely már a neolitikum óta lakott volt.

Az ArcheON projekt nagy sikerére való tekintettel a projektpartnerekkel folytatni kívántuk a határon átvelő közös múltunk kutatását és az így nyert eredmények bemutatását. A 2024 októberében indult Inter-

reg AT-HU ArcheoRoute projekt átfogó célja az újszerű, generációkon átívelő, közös régészeti kínálat mint új értékteremtő szegmens bevonása a határtérség kultúrturisztikai kínálatába, és ezáltal a fenntartható gyalogos- és kerékpáros turizmus erősítése (<http://www.savariamuseum.hu/Aktualis/ArcheoROUTE.html>). Ehhez kapcsolódóan a régészeti értékek újszerű közös megjelenítésére vonatkozó megközelítés alapfeltételeinek létrehozására került sor, közös koncepción alapuló innovatív attrakciófejlesztések megvalósításával. Többek között tervben van egy, a határon és korszakokon átnyúló virtuális régészeti park kialakítása online virtuális kiállításokkal és tárlatvezetésekkel, AR/VR, CGI, valamint 3D technológiával felszerelt kiállítóterrel, továbbá egy újszerű, generációkon átívelő és a határon átnyúló élménykínálati programcsomag a meglévő turisztikai alapkínálat továbbfejlesztésével. A projekt 2027 szeptemberében záródik, amelynek eddig elért eredményeiről a közeljövőben megrendezendő nemzetközi konferencián számolok be.

Az ArcheON Interreg projekt sikere a projektpartnerek közös munkájából született. Köszönöm kollégáimnak, a Savaria Múzeum dolgozóinak munkáját, valamint a múzeum projektmenedzserének, Péter Bencének és külsős kollégáinknak, Molnár Rolandnak külön is a közös beszélgetéseket, az együtt gondolkodást, továbbá a gondolatok írásba foglalását. Kettejük fáradhatatlan munkája nélkül nem valósulhatott volna meg ez a projekt.

IRODALOM

1. Hallstatt-kori halomsír a schandorfi halomsírmezőn

A régészeti ásatást Hannes Herdits, Alarich Langendorf és Andreas Steininger végezte és publikálta: Herdits, H., Langendorf, A. & Steininger, A. (2022). Hallstatt-kori halomsír a schandorfi halomsírmezőn. In: Gert Polster (szerk.), *Hat ablak a múltba. Régészeti ásatások az ArcheON Interreg projekt részeként*, pp. 6–15. Eisenstadt. További szakirodalom a témához: Barb, A. (1937). Hügelgräbernekropolen und frühgeschichtliche Siedlung im Raume der Gemeinden Schandorf und Pinkafeld (Burgenland). *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 67; Fekete, M. (1985). Rettungsgrabung früheisenzeitlicher Hügelgräber in Vaskeresztes (Vorbericht). *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 7, 33–78.; K. Kaus (1989). Urgeschichtliche Grabhügel im Burgenland und in Westungarn. In: 17. Österr. Historikertag Eisenstadt 1987, *Tagungsbericht*, pp. 31–36. Wien.

2. A Große Plischa, azaz a Nagy-Tarkó őskori leletei

Az ásatást Kurt Fiebig vezette Szilasi Attila és Vizi Péter közreműködésével. Az ásatást publikálta: Herdits, H. (2022). A magas fennsík a Nagy-tarkón. In: Gert Polster (szerk.), *Hat ablak a múltba. Régészeti ásatások az ArcheON Interreg projekt részeként*, pp. 16–19. Eisenstadt.

3. Sé, Malomi-dűlő

A régészeti ásatást Kolonits László végezte és publikálta: Kolonits, L. (2022). Sé, Malomi-dűlő. In: Gert Polster (szerk.), *Hat ablak a múltba. Régészeti ásatások az ArcheON Interreg projekt részeként*, pp. 20–31. Eisenstadt. A feltárás eredményeit bemutatta a Magyar Régészet 2022. évi nyári számában: Kolonits, L. (2022). Egy ősi civilizáció forrásvidékén A séi neolitikus lelőhely. *Magyar Régészet* 11/2 (2022) 47–57. <https://doi.org/10.36245/mr.2022.2.2>. További szakirodalom a témához: Ilon, G. (2013). The Transdanubian Linear Pottery Culture in County Vas: Recent Finds and Findings. In: Anders, Alexandra & Kulcsár, Gabriella (Hrsg.), *Moments in Time. Papers Presented to Pál Raczky on His 60th Birthday*, pp. 133–146. Budapest: Prehistoric Society – Eötvös Loránd University – L'Harmattan (Ösrégészeti Tanulmányok / Prehistoric Studies I.); Kalicz, N. (1984). Übersicht über den Forschungsstand der Entwicklung der Lengyel-Kultur und die ältesten „Wehranlagen“ in Ungarn. *Mitteilungen der Österreichischen Arbeitsgemeinschaft für Ur- und Frühgeschichte* 33–34 (1983–1984), 271–293.; Károlyi, M. (1984). Ergebnisse der Ausgrabungen bis 1980 in der befestigten Ansiedlung von Sé, Westungarn. *Mitteilungen der Österreichischen Arbeitsgemeinschaft für Ur- und Frühgeschichte* 33–34 (1983–1984), 293–303.; Károlyi, M. (2011). A Sé–Malomi-dűlő

neolitikus település festett kerámiájának díszítési rendszerei. *Savaria. A Vas Megyei Múzeumok Értesítője* 34/1 (2011), 123–172.

4. A Járdányi Paulovics István Romkertben található úgynevezett Mercurius-templom vizsgálata

A régészeti ásatást Anderkó Krisztián vezette, az ásatást publikálta: Csapláros, A., Anderkó, K. & Balázs, P. (2022). Mercurius-szentély a Járdányi Paulovics István Romkertben, Szombathelyen. In: Gert Polster (szerk.), *Hat ablak a múltba. Régészeti ásatások az ArcheON Interreg projekt részeként*, pp. 32–39. Eisenstadt. További szakirodalom a témához: Csapláros, A. (2017). Mesterségek szerepe és hatása a római kori Savaria társadalmára. In: Takács L. (szerk.), *Szakképzéstörténeti tanulmányok I.*, pp. 35–51. Budapest; Buócz, T. (1998). Mercurius sanctuary. In: *Religions and cults in Pannonia*, pp. 86–87. Székesfehérvár; H. Vladár, Á. (1991). A Járdányi Paulovics István Romkert helyreállítási munkái. *Savaria* 20/1 (1991), 53–71.; Szigli, K. (2008). Adalékok Mercurius pannoniai kultuszához. Egyetemi szakdolgozat, ELTE; Tóth, E. (1971). Savaria insularendszerének rekonstrukciója. *Archaeológiai Értesítő* 98, 143–169.

5. Savaria vízvezetéke – Dozmati ásatások

A régészeti ásatást Anderkó Krisztián vezette és publikálta: Anderkó, K. (2022). Savaria vízvezetéke. In: Gert Polster (szerk.), *Hat ablak a múltba. Régészeti ásatások az ArcheON Interreg projekt részeként*, pp. 40–47. Eisenstadt. További szakirodalom a témához: Anderkó, K. (2006). Savaria vízvezetéke. *Savaria – A Vas Megyei Múzeumok Értesítője* 30, 9–46.; Fahlbusch, H. (1983). Über Abflußmessung und Standardisierung bei den Wasserversorgungsanlagen Roms. In: *Wasserversorgung im antiken Rom*, pp. 129–144. München; Ilon, G., Sosztarits, O., Oross, K. & Molnár, A. (1999). Előzetes jelentés a Sé-Doberdón végzett 1998. évi leletmentésről. In: *Régészeti kutatások Magyarországon 1998*, pp. 66–68.; Lamprecht, O. (1948). Die römische Wasserleitung für Savaria. *Bürgerländische Heimatblätter* 1948, 109–113.; Lang-Auinger, C. (1986). Die römische Wasserleitung nach Savaria. *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien* 57 (1986), 293–316.

6. Burg erődítményei

A régészeti ásatást Hannes Herdits, Alarich Langendorf és Andreas Steininger végezték és publikálták: Herdits, H., Langendorf, A. & Steininger, A. (2022). Burg erődítményei. In: Gert Polster (szerk.), *Hat ablak a múltba. Régészeti ásatások az ArcheON Interreg projekt részeként*, pp. 48–53. Eisenstadt. További szakirodalom a témához: Mitscha-Märheim, H., Ohrenberger, A. & Saria, B. (1954). Bericht über eine Probegrabung in der mittelalterlichen Burganlage von Burg. In: K. Ulbrich & A. Ratz (szerk.), *Die Wehranlagen von Burg. Eine topographische, historische und burgenkundliche Untersuchung*, pp. 184–196. Burgenländische Forschungen 25. Eisenstadt.

EGYÉB AJÁNLOTT IRODALOM

Polster, Gert (2022). *Hat ablak a múltba. Régészeti ásatások az ArcheON Interreg projekt részeként*. Eisenstadt. Online (magyarul): https://www.interreg-athu.eu/fileadmin/be_user_uploads/ArcheON/Publikation_ArcheON_Inhalt_HU.pdf; online (németül): https://www.interreg-athu.eu/fileadmin/be_user_uploads/ArcheON/Publikation_ArcheON_Inhalt_DE.pdf